

PALEONTOLOOG JOHN DE VOS LAAT ZICH LEIDEN DOOR FOSSIELE BOTTEN

Een leven lang graven op eilanden

■ INTERVIEW

Door Astrid Kromhout

Paleontoloog John de Vos kijkt niet op van de onlangs bekendgemaakte vondst van een tweede 'Hobbit' op de Filipijnen. 'Niemand durfde het nog te zeggen. Maar ik zou het allang hebben geroepen.'

Wat paleontoloog John de Vos kan vastpakken en voelen, dat wijst hem de weg. Fossiele botten zijn voor hem leidend. Duizenden heeft hij er in handen gehad. Sinds 2012 is hij gepensioneerd als curator van de Duboiscollectie bij Naturalis, de fossielen van *Homo erectus* gevonden op Java. Zijn gezicht is bruin en getaand door het vele veldwerk, hoewel hij dat om gezondheidsredenen al enige jaren niet meer kan doen. Een hersenbloeding en daarna de diagnose kanker binden hem aan zijn stoel, thuis in zijn flat in Hilversum. Via telefoon, mail en huisbezoeken van collega's houdt hij stevig contact met de wereld van het onderzoek. Als hij niet kan graven, dan praat hij wel.

Als op 10 april jongstleden in *Nature* de vondst wordt gepubliceerd van een nieuwe kleine mensachtige die zo'n 67 duizend jaar geleden leefde op de Filipijnen, *Homo luzonensis*, is hij allang op de hoogte. 'In 2013 hebben ze mij die botjes laten zien en ik zei toen al: dit is een nieuwe soort.' Aan dat *fingerspitzengefühl* gaat een leven van graven op eilanden vooraf. In 1983 reist hij af naar het Indonesische eiland Flores. Zijn mentor, paleontoloog Paul Sondaar van de Universiteit Utrecht, wil op Flores een destijds omstreden theorie testen. 'Paul

John de Vos op Mauritius tijdens het graven in de modder naar botten van dodo's, schildpadden en andere eilandbewoners.

en Bert Boekschoten waren begonnen met het idee dat verdwergde dieren zwemmend op eilanden waren gekomen en zich aangepast hadden, want er waren geen aanwijzingen voor landbruggen. Dat idee werd als belachelijk beschouwd. Paul roeide tegen de stroom in.'

Vindplaatsen

Naast de fossielen van Dubois uit Java bevat de Naturaliscollectie ook materiaal dat pater Theodor Verhoeven in de jaren vijftig en zestig op Flores had opgegraven, onder meer resten van dwergolifantjes en reuzenratten, en oude stenen werktuigen. Samen met Sondaar zoekt De Vos pater Verhoeven op. 'Verhoeven heeft ons zijn dossier gegeven met al zijn vindplaatsen. Wij zijn alleen maar in zijn voetsporen gestapt. We waren niet uit op de mens, maar op dieren. Die werktuigen van pater Verhoeven waren voor ons niet zo interessant. Stenen met

punten, je moet wel tien keer kijken voordat je daar een werktuig in ziet.' Hij grinnikt. 'Daar kwamen we niet voor.' Zijn hand schuift de denkbeeldige vondsten opzij. 'Totdat we een steen met punten vonden. Bij die botten van dwergolifanten.' Een tik op tafel. 'Dat kon nooit op natuurlijke

'Daar moet ik heen, dacht ik: niemand is erin geïnteresseerd, het ligt nog helemaal open'

wijze bij elkaar gekomen zijn.' Het zou betekenen dat *Homo erectus* niet op Java was gebleven en al achthonderdduizend jaar geleden op het eiland Flores terecht was gekomen. 'Geen hond geloofde het', zegt De Vos lachend. In 1999 sturen ze het manuscript waarin ze de ontdekking aankondigen naar *Science*, maar krijgen

het meteen terug. Er is te weinig ruimte, staat er in de afwijzing die hij heeft bewaard. 'We waren paleontologen, geen archeologen,' constateert hij. 'Wat weten die nou van werktuigen?' In het onderzoek gaat het vaak zo. De Vos heeft er een formule voor: '25 procent is het met je eens, 25 procent is het met je oneens, en 50 procent zal het worst wezen.'

Er veranderde vervolgens veel op Flores. 'Indonesië werd weer interessant. Er kwamen steeds meer onderzoekers, Amerikanen en Japanners: *big money*. En, nou ja, dat budget dat ik had...' Hij schiet in de lach. 'Ik dacht, dit is het niet.' De Vos vertrekt uit Flores. Een archeoloog waarmee ze eerder samenwerkten wil het werk in de grot van pater Verhoeven wel voortzetten. Die archeoloog is Mike Morwood, de man die in 2003 in *Nature* de vondst bekendmaakt van botten van *Homo floresiensis*, bijgenaamd 'de Hobbit': een zeer kleine en gedrongen

mensachtige waarvan Morwood concludeert dat dit een eilandsoort moet zijn. Wereldnieuws.

De Vos zat er dicht op, maar blijft er laconiek onder. Anders dan Paul Sondaar, waar hij met respect over spreekt. 'Paul was woedend. Hij was veertig jaar bezig met eilandevolucie. Hij was eigenlijk een beetje miskend genie. Net als pater Verhoeven, die al had gezegd dat *Homo erectus* op Flores aanwezig was.'

De Vos volgt zijn neus voor nieuwe vondsten. Tegen de stroom in. 'Op een congres was ik iemand van de Filipijnen tegengekomen. Daar hebben ze ook dwergolifanten en andere rare beesten. Daar moet ik heen, dacht ik: niemand is erin geïnteresseerd, het ligt nog helemaal open.' Het idee was: er zijn daar werktuigen, dwergolifanten en tektieken, stukken natuurlijk glas van in dit geval achthonderdduizend jaar oud. Precies hetzelfde als op Flores. 'Er werd gezegd dat die werktuigen recent waren, maar ik zei: "nee". Het zit in dezelfde laag als de tektieten en de fossiele dwergolifanten. Het is dus oud.'

Het duurt lang voordat De Vos zijn idee achterna kan reizen. Gebrek aan geld, het idee is nog te vreemd. Maar in november 2013, vlak na zijn pensioen, kunnen hij en zijn studenten met Grieks geld het veld in op het Filipijnse eiland Luzon. De opgravingen leveren onder meer botten op van een uitgestorven neushoornsoort met sporen die door stenen werktuigen gemaakt kunnen zijn. Vijf jaar later, in 2018, publiceren ze in *Nature* dat *Homo erectus* zevenhonderdduizend jaar geleden ook op de Filipijnen aanwezig was.

Het blijkt dus nog spannender te zijn. In een grot in de buurt op Luzon zijn botten gevonden die zodanig afwijkend zijn van vorm, dat het voor De Vos in 2013 al een uitgemaakte zaak is. 'Het lijkt wel weer op een Hobbit. Alleen durfden ze het niet te zeggen. Terwijl ik het allang zou hebben geroepen.'

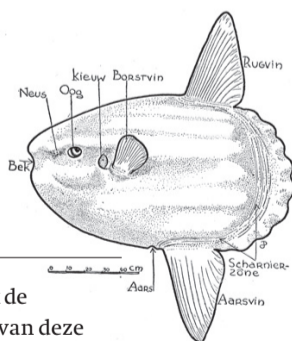

Gert van Maanen
Hoofdredacteur Bionieuws

Pelk

'Ik zal dankbaar zijn dat ik de kans heb gehad om zoveel van deze mooie wereld te zien.' Die welhaast profetische woorden schreef de briljante bioloog in wording Jan Joost ter Pelkwijk in 1941. In de vroege ochtend van 2 maart 1942 vond hij de dood op de Javazee bij een beschieting door twee Japanse torpedojagers. Hij is slechts 27 jaar oud geworden en vormt voor biologen een extra reden om de vrijheid waarin wij leven volop te vieren. Daarbij past ook dat we vandaag, op 4 mei, degenen herdenken die zijn omgekomen door oorlogsgeweld.

Als er iemand symbool kan staan voor de zinloosheid van geweld, dan is het wel Jan Joost ter Pelkwijk (1914-

1942), kortweg Pelk, zijn NJN-naam. Een jonge en avontuurlijke bioloog vol enthousiasme voor zijn vak, met een grote liefde voor de natuur en gezegend met een groot artistiek talent. Hij studeerde van 1933 tot 1939 biologie in Leiden en was daar assistent van gedragsbioloog en latere Nobelprijswinnaar Niko Tinbergen. Die kenschetste hem als 'een vrijgevochten schelm', 'de slimste student van de faculteit' en 'als een zoöloog in hart en nieren, die door zijn grote gaven voorbeschikt scheen een der belangrijkste leden van de Nederlandse zoölogewereld te worden' (*Vakblad voor Biologen*, januari 1946).

Tinbergen stelt in 1948 ook het herdenkingsboekje *Deze mooie wereld* samen. Een boekje dat ik vorige week voor 1 euro in handen kreeg bij mijn favoriete kringloopwinkel. Het geeft inzicht in zijn kort, creatief en avontuurlijk leven: zijn struintochten op vogeleiland De Beer, zijn films over Schouwen en de zeehonden bij de Vliehors, zijn fascinatie voor een gestrande maanvis of 'zwemmende kop' en zijn beoogde studiereis naar Suriname

– waarvoor hij in de Verenigde Staten alvast zijn eigen vogelgids maakt – die door het noodlot uiteindelijk uitloopt op visserijonderzoek op Java en een voortijdig einde op 2 maart 1942.

Het geeft inzicht in zijn kort, creatief en avontuurlijk leven

Het boek en de bewaard gebleven bruinleren 'koffer van Pelk' met brieven en tekeningen zijn tastbare herinneringen aan deze kunstzinnige en bijzondere bioloog. Net als zijn tekeningen van de paring en broedzorg van stekelbaarsjes in leerboeken, waarmee generaties biologen zijn opgevoed. Laten we vandaag stilstaan dat we mede dankzij Pelk leven in een mooie – en soms ook hele oneerlijke en wrede – wereld. 'Joost ter Pelkwijk was een persoonlijkheid', aldus Tinbergen, 'wij missen hem node'.